

ניהול תלקיט (פורטפוליו) כחלק מתהליך הלמידה בתכנית כישורי חיים

מהו פורטפוליו (תלקיט או תיק עבודות)?

באופן כללי הפורטפוליו, או בכינויו האחרים תלקיט או תיק עבודות, מוגדר ככלי עבודה, כאוסף מכוון של עבודות (דפי עבודה, בתהליך או עבודות גמורות) של תלמיד, שבהן הוא מציג את מאמציו, התקדמותו והישגיו בתחום אחד או בכמה תחומים.

הפורטפוליו הוא כלי הוליסטי, המאחד ומשרת שלושה תהליכים: הוראה – הנחיית תלמידים, למידה והערכה.

בספרות המקצועית העוסקת בנושאי למידה והערכה קיים חומר עיוני רב, הן מחקרי והן יישומי, על התלקיט כתומך בתהליך התפתחותו של התלמיד. הפורטפוליו עשוי לשקף בצורה מהימנה את עבודתו של הלומד במהלך תקופה, ומהווה כיום מרכיב נפוץ בשיטות ההערכה החלופיות. ככלי הערכה הוא מפתח מיומנויות להערכה עצמית ולהערכה של גורמים חיצוניים.

בתכנית "כישורי חיים" (ובאוגדן זה למורה) ניהול הפורטפוליו הוא חלק משמעותי ממכלול תהליך הלמידה עצמה, ואחד האמצעים המסייע לתהליכי המשוב ההערכה.

מהות התלקיט - ערכו ויישומו

הפורטפוליו מתבסס על מטלות אותנטיות, משמעותיות ובעלות עניין לתלמיד.

התלמיד נדרש לתעד לאורך זמן את אופן ביצוע המטלות והמשימות השונות, את התמודדותו אתן, את מחשבותיו ואת רגשותיו בתהליך.

יש המזהים שלושה סוגי תלקיטים:

■ פורטפוליו תיאורי (Descriptive)

■ פורטפוליו מציג (Showcase)

שני הסוגים הללו אינם מעוגנים בקריטריונים להערכה ואינם משמשים לצורך הערכה.

■ פורטפוליו מעריך (Evaluative) כולו נועד להערכה.

אם כך, מאפייניו של הפורטפוליו המשמש כלי למידה בתכנית כישורי חיים יהיה שילוב של שני הסוגים הראשונים: "הפורטפוליו התיאורי" (Descriptive) ו-"הפורטפוליו המציג" (Showcase). בשילוב זה מתעד התלקיט למידה, ומציג פריטים מעבודות התלמיד וממגוון המיומנויות או הכישורים שהתלמיד התנסה בהם. תלקיט זה אינו נועד להיות מושא להערכה, כלומר, אין זה כלי להערכה המעוגנת בקריטריונים, כמו "פורטפוליו מעריך" (Evaluative), שבו מציג התלמיד את העבודות המייצגות את הביצועים הטובים ביותר שלו.

איסוף החומרים, התייעוד, הכתיבה וההכוונה נועדו לשקף את התהליך ההתפתחותי שעבר התלמיד במהלך ביצוע מגוון המטלות.

מהי תרומת התלקיט לתלמיד?

ההתנסויות המגוונות ותהליך הבניית הפורטפוליו במהלך המפגשים בשנת הלימודים מזמנים ומאפשרים לתלמיד להכיר את עצמו, את העדפותיו, את אופני התמודדותו עם קשיים ועם הצלחות.

התלמיד מתמקד בהבנת עצמו ובהבנת המצבים האמיתיים, ואף נדרש לבצע את שלמד תוך שימוש במודעות העצמית ובמיומנויות שהתנסה בהן הן בכיתה או מחוץ לכיתה, והן בתהליך הכתיבה.

הפעילויות של כתיבה, שכתוב, ציור, עריכה מחודשת וכל ארגון תיק העבודות מעצימים את מודעותו של התלמיד להפעלת אסטרטגיות מתאימות ויעילות להתמודדות במצבי חיים שונים שאותם הוא חווה.

גם בתהליך הכתיבה, כמו במהלך ביצוע המשימות עצמן, מוזמן התלמיד להפעיל שיקול דעת שבאמצעותו הוא לומד לזהות את נקודות החוזק שלו, ואת הכישורים והמיומנויות שעליו עדיין לחזק. הוא לומד להפיק לקחים מעבודתו ולהציב יעדים חדשים לצמיחה בעתיד.

מה מכיל התלקיט?

התלקיט הוא אוסף מגוון של תיעוד משלושה סוגים עיקריים:

1. דפים הנוצרים תוך כדי תהליך התנסות בכיתה או מחוץ לכיתה (בבית, בקהילה וכו') בצירוף דפי הוראות. הדפים הללו כוללים: דפי סיכום של הפעילות הכיתתית, הקבוצתית והאישית, או כל כתיבה אישית המתקשרת והרלוונטית לנושאים הנלמדים, ראיונות סיכומי תצפיות, סיכומים ולקחים של דיונים.

החומר יכול להיות ברמה של טיוטות, סיכומי ביניים או סיכומים מגובשים, מסקנות ולקחים סופיים.

2. חומרי העשרה רלוונטיים כמו: ציורי התלמיד, איורים, תרשימים, צילומים, תמונות, שירים, סיפורים, קטעי מידע, צילומי כתבות, מסמכים וכדומה.

3. דפי רפלקציה - חלק חשוב בפורטפוליו הם דפי הרפלקציה.

אחת מן המטרות העיקריות של הפורטפוליו היא להביא למודעות התלמיד את דרך התמודדותו, תוך פיתוח חשיבה במהלך הכתיבה, העריכה וההפקה הסופית של הפורטפוליו.

תהליך הרפלקציה חייב ללוות את כל תהליך הלמידה כבר מהשלבים הראשונים של הפעילויות. ולכן יבואו התהליכים הרפלקטיביים לידי ביטוי בכל אחד מהנושאים שיילמדו בכיתה. דפי הרפלקציה יאפשרו לתלמיד להתבונן על החשיבה והלמידה ועל העשייה שלו, מתוך כוונה ללמוד מדרכי התמודדותו, להתפתח ולהשתפר.

התהליך הרפלקטיבי, שייעשה לאחר פעילות אחת או בסיכומן של כמה פעילויות, יהיה קצר ויכלול שאלה אחת או שתיים – ותשובתו של התלמיד – פסקה או שתיים. באמצעות השאלות הקצרות יבטא התלמיד את התייחסותו האישית לנלמד או למטלה (המטלה יכולה להיות מטלה אישית או מטלה קבוצתית).

אפשר לתת לתלמיד את שאלות הרפלקציה או את שאלוני הרפלקציה עם הפעלת

התכנית עוד לפני תחילת העבודה. ריכוז השאלות בדף וחלוקה מוקדמת לתלמידים יעזרו לכל תלמיד לבחור לעצמו מראש שאלות רפלקטיביות מהמאגר, ולהשיב עליהן בסיום הנושא או בכל עת שייבחר. כמו כן, עשוי מאגר השאלות לסייע לתלמיד לארגן את הלמידה בעזרת הפורטפוליו, ולכוון את סילוי המשימות.

להלן דוגמאות לשאלות רפלקטיביות:

- מה למדתי ממטלה זו?
- כיצד התמודדתי עם הקשיים?
- איזה פתרון/דרך/ נושא וכו', שעליו שמעתי במהלך המפגש, היה הטוב בעיניי, ומדוע?
- איזה מידע קיבלתי בנושא זה?
- מה היו הנקודות המשמעותיות בלמידה שלי את הנושא?
- מדוע חשוב הנושא בעיניי?
- מה עשיתי במהלך הפעילות, ומה השגתי בסיומה?
- יש לי הצעה בנושא _____ והצעתי היא: _____
- תן המלצה אחת בנושא למורה, או לחבר, או להורה. או
- בנושא זה יש לי הצעה למורה והיא _____
- הצעה לחברי _____ או ל _____, והיא _____.
- איזה נושא הייתי משנה? או _____ על איזה נושא או פעילות הייתי רוצה לחזור, או איזה נושא לחזק?
- לאחר הפעילות, איזו מטרה לשיפור אני מציב לעצמי? או
- על מה אשים דגש בהתמודדות שלי בהמשך?
- מסה נהייתי ומסה לא נהייתי במהלך המפגשים בנושא: " _____ " ?
- לו הייתי צריך להעריך את דרך התמודדתי בנושא: " _____ ", איזו הערכה הייתי נותן לעצמי לפני המפגשים שעסקו בנושא זה, ואיזו הערכה הייתי נותן לעצמי לאחר המפגשים? ניסוקיי להערכות שנתתי לעצמי הם (פירוט): _____
- אילו נקודות היו משמעותיות לי במהלך המפגשים בנושא: " _____ " (פירוט הנקודות): _____
- או במהלך הנושאים הבאים: " _____ " (פירוט הנקודות): _____
- מה הייתי משנה אילו היום הייתי מתחיל ללמוד את הנושא?
- באילו פריטים (או חלקים של הנושא או הפעילות) היה לי קשה, ובאילו היה לי קל?
- כיום, אם אני במצב של לחץ, כיצד אני מתמודד?
- כיצד למדתי להתמודד בדרך זו?
- כיום, אם אני במצב של _____ (המורה יכול לציין מצבי חיים לפי בחירתו).

כיצד אני מתמודד?

(תיאור ההתמודדות או התגובה שלי).

כיצד למדתי להתמודד באופן הזה, או את דרכי התגובה האלה?

בדפי הרפלקציה ייכללו שאלות הנמקה לשיקול הדעת של התלמיד ביחס לבחירות ולהחלטות שעשה במהלך הפעילויות.

מפעם לפעם, במפגשים פרטניים ביוזמת המורה או התלמיד, יקיים המורה שיחה עם התלמיד על סילוי דפי הרפלקציה, על תוכנם ועל משמעותם ביחס להמשך.

סוף מעשה במחשבה תחילה...

כיצד נתחיל ביישום? לקראת העבודה עם הפורטפוליו

פעולות מקדימות וקביעת נוהלי העבודה

כבר במפגשים הראשונים חשוב לשתף את התלמידים בהכנת הפורטפוליו:

המורה תציג את רעיון הפורטפוליו בפני התלמידים, מה זה פורטפוליו, מקור המילה ושימושה, ויחד הם ידונו במטרות הפורטפוליו, בהגדרת סוגו, בתכלית שלו (לשם מה כדאי לנו להכין או לעבוד עם התלקיט), בבחירת הנושאים (נושאי המפגשים), בחומרים שייכללו בתלקיט ובשאלות:

- מה יהיה תוכנו של הפורטפוליו (מה ייכנס לתיק). תוכנו של הפורטפוליו יוסכם ויסוכם מראש.
- על מה שצפוי במהלך העבודה על התלקיט, ומה מצופה שיהיה עם סיום המפגשים.

הנחיות ברורות, דפוסי עבודה וכללים, יובהרו וינוסחו עם התלמידים, לדוגמה:

- הפורטפוליו הוא הספר של התלמיד המספר את סיפורו הייחודי של התלמיד.
- הפורטפוליו הוא כלי אישי השייך לתלמיד וינוהל על-ידי התלמיד. באחריותו לאסוף את התוצרים ולארגנם, כי הרי התכנים הם התכנים האישיים של הכותב.
- תוכן התיק מוסכם מראש וידוע לתלמידים.
- דפי רפלקציה ילוו את העבודה במהלך כל השנה ובסיומה. יש להשתדל להשיב על שאלות הרפלקציה ברצינות ובכובד ראש.
- הנמענים: מי יעיין או יקרא את התלקיט: (פרוט שמות הנמענים והקוראים)
- הצורה והסדר של התיק הם חלק מהעבודה ומהלמידה. התלמיד ידאג שהתלקיט יהיה מסודר, נאה ואסתטי.

אפשר להציע לתלמידים להפריד בין הנושאים בחוצצים, אפשר לעטר את החוצצים בציורים, באיורים ובתמונות צבעוניים.

לאחר הדיון בכיתה ולאחר קבלת ההחלטות יקבל כל תלמיד את סיכום ההנחיות, הכללים ודפוסי העבודה.

במהלך שנת יישום התכנית

במהלך השנה ילווה המורה את התלמיד בהבניית הפורטפוליו – שלב זה חשוב בפיתוח הידע והמיומנויות של התכנים הנלמדים, אך גם של הבניית הפורטפוליו החיוני להצלחת הלמידה.

במהותו, הפורטפוליו הוא כלי אינטראקטיבי, העשוי לשמש ערוץ הידברות בין התלמיד לבין המורה, ולכן במהלך השנה חשוב שהמורה יקיים מפגשים אישיים עם התלמיד ועם תיק העבודה שלו (או עם קבוצות קטנות) לשיח על דפי הרפלקציה ולמתן משוב על התיק, בעיקר לצורך תמיכה ולהמשך ההתקדמות, לעידוד ולשיפור תכולת התיק ודפי הרפלקציה.

המפגשים, שיהיו ביוזמת המורה או התלמיד, יהיו בעלי אופי גמיש ובלתי מובנים, כשמוקד השיחה הוא שאלות של תכנון, סידור וניהול התיק והלמידה, ושאלות הקשורות לחילוי דפי הרפלקציה.

השיחה תתנהל כשיח עמיתים בעמדת שותפים שווים לרעיון ולעשייה. באמפתיה ומתוך קבלה ללא שיפוט וביקורת ינסו המורה והתלמיד לברר ולהבהיר נקודות מעורפלות ונקודות של קושי בתהליך, ויאתרו כוחות ויכולות שיסייעו להתגבר על הגורמים הבולמים את המשכו של התהליך.

סיום

ארגון הפורטפוליו והפקתו

הכנת הפורטפוליו משלביו הראשונים ועד לשלב הסופי הוא תהליך מתמשך, דינמי וגמיש.

לקראת סיום המפגשים (לקראת סיום שנת הלימודים) יוצע לתלמיד לארגן ולסדר את תכולת התיק על-פי שיקול הדעת שלו – לפי סדר כרונולוגי, על-פי סוג הפעילויות, על-פי מידת העניין שלו בנושא, או על-פי כל קריטריון אחר שירצה, ינסח וינמק.

גם בשלב ארגון הפורטפוליו והפקתו אפשר להוסיף חומר חדש, ובלבד שיוסיף מידע על המחשבות ועל הרגשות של בעל הפורטפוליו. אפשר לשכתב דפים שנכתבו במהלך שנת הפעילויות, אפשר להוציא חומר ולהעבירו לנספח שלא יינתן לקריאה של אחרים. חשוב לזכור, כי התוצר הסופי אמור להציג את תהליך הלמידה, את מהלך הלמידה, ואת התפתחותו של התלמיד, לכן התלמיד ינמק את החלטותיו: מדוע בחר לשכתב או מדוע בחר להוציא דפים מסוימים מרצף התיק.

שלב הסיום בעיקרו הוא שלב רפלקטיבי. שלב זה של חשיבה חוזרת של התלמיד על התנסויותיו והעיבוד הרפלקטיבי של התנסויות אלו עשויים לקדם את התהליך ההתפתחותי של התלמיד בתחום הכישורים והמיומנויות שנלמדו ויילמדו בכיתות ההמשך.

דוגמאות לשאלות רפלקטיביות על ההתנסויות ועל הלמידה לאחר סיום התכנית.

השאלות מתייחסות לנרכש במשך שנת המפגשים:

- אילו נושאים או פעילויות קידמו אותי / עניינו אותי / תרמו לי?
- איזה מפגש, מתוך כלל המפגשים במהלך השנה, היה המשמעותי ביותר בעיניי?
- חבר מעיר אחרת מבקש מסך לספר לו על התכנית כישורי חיים ועל ההתנסויות שלך במפגשים.
- ספר לו במכתב אישי מה אתה חושב ומרגיש ביחס לפעילויות השונות שחוויית בבית-הספר ומחוץ לבית-הספר בהקשר לנושאים השונים.
- חבר אחר מעיר אחרת מבקש לדעת מה אהבת ומה לא אהבת במפגשים השונים. ענה לו במכתב אישי.
- באילו נושא או נושאים הרגשת שאתה "בסדר גמור"? ובאילו נושא או נושאים הרגשת שעליך לדעת יותר?
- במהלך השנה ודאי נוכחת לראות שינוי דרכי חשיבה שונות משלך, וישנן אפשרויות ביצוע שלא ידעת על קיומן או שלא ניסית קודם לכן.
- באילו נושאים גילית במהלך המפגשים שאתה טוב מאחרים, ובאילו נושאים גילית שינוי גם דרכים אחרות וחדשות להתמודדות? פרט.
- אילו מטרות הצבת לעצמך להשיג לאחר המפגשים בכיתה (מטרות שהצלחת או שלא הצלחת עדיין להשיג)?
- אילו שלושה דברים חדשים למדת על עצמך במהלך הפעילויות?
- אילו שלוש דרכי התמודדות למדת וכבר התחלת ליישם?
- אילו רגשות, מחשבות או מעשים שבו והפיעו אצלך בכמה נושאים? נסה לפרט. (לדוגמה תחושת כעס, רגש של סיפוק, ניסיון לראות את מצבו של האחר וכו').
- אילו קשרים מצאת בין ההתנסויות שלך במפגשים לבין התנסויות אחרות במקומות אחרים?

שאלות דוגמה לרפלקציה על הכנת התלמיט ועל תרומתו:

- באיזו מידה הכנת הפורטפוליו והפקתו סייעו לי ללמוד את הנושאים השונים?
- מה היה לי קל ומה היה לי קשה בהכנת הפורטפוליו ובארגונו?
- מה למדתי על עצמי במהלך העבודה על התלמיט?
- מה תרמה לי העבודה על התלמיט?
- מה למדתי מתהליך הכנת התלמיט?
- מה דעתי על התלמיט שלי?
- מה מוצא חן בעיני בתלמיט שלי?
- כיצד אני מעריך את העבודה שלי בהכנת הפורטפוליו (מתחילת העבודה עד לסיום)?
- מה ידע עלי מי שקורא את התלמיט ולא היה יכול לדעת לולא עיין בו?

סיום והתחלה

לסיום התהליך השנתי ולאחר ארגון התלקיט אפשר לקיים תערוכה להצגת התלקיטים האישיים לכלל תלמידי הכיתה, לסגל בית-הספר, וגם לשתף בזאת את הורי התלמידים. באמצעות הסבר בעל-פה של מתנדבים בכיתה, או בקיום דיונים כיתתיים או קבוצתיים בשיתוף מוסחים, מורים עמיתים, חברים ועמיתים מחוץ לכיתה וכו' יתארו התלמידים את התכנים שנלמדו, את הידע והכישורים שרכשו לעצמם ואת התהליכים שעברו עם עצמם ועם עמיתיהם.

לקראת התערוכה או הרפרזנטציות יקבלו המעיינים בתיקים דפי משוב קצרים.

דוגמה לשאלות משוב למעיינים בתיקי העבודות:

- מסה התרשמתי ביותר?
- מה למדתי על התהליך שעבר התלמיד?
- אילו שאלות אני רוצה לשאול את התלמיד או את המורה?

לקראת הבאות:

כפי שהעידו מורים ותלמידים, שהתנסו בלמידה באמצעות פורטפוליו, התהליך, כתיבת הפורטפוליו והפקתו סיפקו למורה ולתלמיד הזדמנויות למידה משמעותיות, מורכבות ומאתגרות המקושרות לעולמו הפנימי של התלמיד.

הפורטפוליו, המשקף את העשייה של התלמיד בפועל במהלך המפגשים, עשוי להיות למורה מעין אשנב הצצה צר לתוך עולמו הנסתר של התלמיד, ובכך לסייע למורים (וגם לתלמידים) בהבנת התהליך האישי שהתלמיד עבר ובהבנת התהליכים הקבוצתיים של הכיתה. מלבד זאת, עשוי הפורטפוליו להעניק למורה אפשרות לקבל מידע שוטף על הנלמד, לעקוב אחר תהליכי ההתפתחות האישית של כל תלמיד כבודד ושל הכיתה כקבוצה, ולאפשר למורה להכיר את התלמיד טוב יותר בתחום הכישוריות והכישורים, כדי ליצור סביבה לימודית, שתביא לידי מימוש גם יכולות "קיימות אך נסתרות", ובכך גם להוביל ולשמור על התפתחות והמשכיות במהלך הרב-שנתי של התכנית בבית-הספר היסודי ובחטיבה.

הפורטפוליו של המורה - ניהול יומן אישי

המורים המלמדים בתכנית כישורי חיים עוברים תהליך הכשרה ייחודי, ומלווים בהדרכת היועץ בבית-הספר.

הפורטפוליו, כיומן המורה, יכול לשמש לתיעוד תהליך ההכשרה שהמורה קיבל להנחיית התכנית, לתיעוד שיטתי של העברתה לאורך זמן, ולבדיקת הקשר בין ההכשרה לבין יישומה בכיתה.

החומרים שייכללו בתיק יובאו, על-פי בחירתו של המורה, לדיון בתהליכי הדרכה (ספרוויזין), שיקבל במהלך הפעלת התכנית בכיתתו.

הפורטפוליו עשוי להחליף את יומן המורה ככלי מקיף ומעמיק מסווג.

התיק יכול:

- שיקול דעת בבניית התכנית
- עדות רפלקטיבית על תהליך ההוראה בכיתה
- ניתוח יחידות ההוראה
- מחשבות ורעיונות שעולים במהלך ההוראה
- ספקות
- תגובות אישיות על אירועים ועל מצבים שעלו בשיחה עם התלמידים
- טיוטות
- מאמרים, יצירות ספרותיות רלוונטיות ועוד.

ריכוז מרכיבים אלה בתיק יכול ליצור כלי לאבחון בעיות שמתעוררות בכיתה (הקשורות לתלמידים כפרטים ולכיתה כקבוצה) ובסיס להתוויית כיווני התערבות בגמישות במחשבה ובהבניית התכנית.

מילוי "שאלון למורה - משוב אישי לשיעור כישורי חיים" בסיום כל שיעור או כל נושא, מסייע בהערכה ובבדיקה של עבודת המורה וכן להבנת התהליכים הכיתתיים.

לצורך התווייה והבנייה של פעילויות ההמשך, במסגרת מפגש הדרכה או בעבודה אישית, מומלץ למלא שאלון זה ולצרפו כחלק מיומנו האישי של המורה.

השאלון מצורף כאן בפרק המבוא, עמ' 47.